

**Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет
Кафедра маркетингу та туризму**

**ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
ПРИАЗОВ'Я: СТАН, ВИКЛИКИ,
СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ**

Колективна монографія

Харків

2024

УДК 338.48

T 87

Автори: Балабаниць А.В., д.е.н., проф. (1.3, 1.4, 2.2, 2.3, 3.4, 4.1, 4.3), Горбашевська М.О., к.е.н., доц. (2.1, 4.4), Мацука В.М., к.е.н., доц. (1.3, 2.2, 2.3, 4.2), Рібейро Рамос О.О., к.е.н., доц. (1.2, 3.1), Тарасенко Д.Л., д.е.н., проф. (1.4, 2.4), Чуприна О.О., д.е.н., проф. (1.1, 3.2, 3.3).

ISBN 978-617-7886-55-5

DOI: <https://www.doi.org/10.61718/mon2024msu>

www.newroute.org.ua

Рецензенти

Горіна Ганна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри туризму та країнознавства Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського.

Виноградова Олена Володимирівна, доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри маркетингу Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій.

Долгова Надія Андріївна, директор Національного природного парку «Меотида».

Рекомендовано до друку Вченою радою Маріупольського державного університету Міністерства освіти і науки України
(протокол № 5 від 26 грудня 2024 р.).

T 87 **Туристично-рекреаційний потенціал Приазов'я: стан, виклики, стратегічні орієнтири:** кол. моногр./ А.В. Балабаниць, М.О. Горбашевська, В.М. Мацука та ін.; за заг. ред. А.В. Балабаниць. – Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2024. – 370 с.

Колективна монографія присвячена висвітленню теоретико-методологічних основ формування системи стратегічного управління сферою туризму на регіональному рівні. Особливу увагу приділено аналізу впливу зовнішніх факторів та їх наслідків для туристичної сфери України в умовах сучасних глобалізаційних змін. Проведено ґрунтовний аналіз туристично-рекреаційного потенціалу Приазов'я та запропоновано стратегію його розвитку. Досліджено проблему відновлення туризму регіона в поствоєний період.

Монографія призначена для науковців, викладачів, фахівців, викладачів, аспірантів, студентів, а також широкого кола читачів, які досліджують проблеми туристичної галузі національної економіки.

Опубліковано на основі ліцензії Creative Commons Attribution License.

Видавець СГ НТМ «Новий курс» – діяльність у науковій, видавничій, освітній, творчій, інформаційній сфері з 1989 року.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції:

ДК № 8013 від 22.11.2023. Зареєстровано у Global Register of Publishers.

Ідентифікатор видавця 7886. www.newroute.org.ua

© Маріупольський державний університет, 2024

© СГ НТМ «Новий курс», 2024

© Колектив авторів, 2024

2.3. Діагностика туристично-рекреаційного потенціалу Приазов'я

Діагностика туристично-рекреаційного потенціалу є важливим інструментом для планування і розвитку туризму в сучасних умовах як для регіонів, так і для країни в цілому. Її необхідність обумовлена кількома ключовими факторами.

По-перше, ресурси, які використовуються в туризмі, мають обмежений характер. Природні, культурні та історичні об'єкти потребують дбайливого ставлення, оскільки їхній стан може погіршуватися через надмірне використання. Проведення діагностики дозволяє виявити поточний стан цих ресурсів і визначити межі їх раціонального використання. Це також сприяє рівномірному розподілу туристичних потоків, що дозволяє уникнути перевантаження популярних локацій і забезпечити розвиток менш відомих територій.

По-друге, діагностика сприяє підвищенню економічної ефективності. Вона дозволяє виявити найбільш перспективні напрямки для інвестицій у туризм і рекреацію, тим самим допомагаючи збільшити доходи галузі. Крім того, розуміння туристично-рекреаційного потенціалу регіону сприяє розробці ефективних стратегій, які забезпечують стійкий розвиток.

Третім важливим аспектом є збереження природної та культурної спадщини. За допомогою діагностики можна здійснювати моніторинг стану природних і культурних об'єктів, розробляти заходи для їх охорони і запобігати деградації. Це особливо важливо в умовах зростання туристичних потоків і їх впливу на екосистеми.

Також діагностика є основою для розробки стратегій розвитку. Вона допомагає планувати необхідну інфраструктуру: дороги, готелі, рекреаційні зони тощо. Крім того, оцінка потенціалу сприяє розвитку регіонів, які мають туристичну привабливість, але економічно відстають.

Сьогодні важливість діагностики зростає і через глобальні виклики, такі як зміни клімату та наслідки пандемії. Аналіз туристичних ресурсів дозволяє

адаптувати діяльність до нових умов і потреб туристів, зокрема до вимог безпеки та стійкості.

В умовах глобальної конкуренції регіони, які добре знають свій туристичний потенціал, мають можливість створювати унікальні пропозиції для туристів. Це сприяє формуванню сильного бренду території, який приваблює як туристів, так і інвесторів.

Окрім економічних і екологічних переваг, діагностика також має важливе соціальне значення. Вона сприяє залученню місцевого населення до процесів розвитку туризму, створюючи нові робочі місця та підвищуючи якість життя. Крім того, це стимулює громади до збереження власних ресурсів і їх раціонального використання.

Отже, діагностика туристично-рекреаційного потенціалу є основою для сталого розвитку туризму. Вона дозволяє збалансувати економічні, екологічні та соціальні аспекти, забезпечуючи ефективність і конкурентоспроможність туристичної галузі як на регіональному, так і на національному рівнях.

Розглянемо сутність дефініції туристичний потенціал через поняття «туристичний продукт» та «туристична пропозиція».

Під туристичним продуктом регіону розуміють сукупність усіх видів товарів і послуг, які пропонуються у регіоні для різних категорій споживачів і розроблені на основі регіональних історико-культурних, природничих та інших туристичних ресурсів території [143, с. 41].

У свою чергу, туристична пропозиція регіону – це сукупність туристичних продуктів регіону, які пропонуються потенційним туристам.

Туристично-рекреаційний потенціал є основою для формування туристичного продукту та його просування на ринку. Туристичним потенціалом можна вважати все, що уявляє туристичний інтерес, тобто має привабливість для туристів. На підставі різних класифікацій туристичного потенціалу, можна виділити такі його групи: природно-кліматичний, історико-культурний та соціально-економічний потенціал.

Туристично-рекреаційний потенціал регіону також можна розглядати як сукупні можливості регіону щодо пропозиції та створення конкурентоспроможних туристичних продуктів, які можуть бути використані для задоволення потреб фактичних та потенційних туристів і отримання на цій основі позитивного соціально-економічного ефекту. Потенціал розвитку туристичної галузі в регіоні – це не просто сукупність передумов розвитку туризму, а й ресурси та умови, призначені для більш ефективного використання ресурсних можливостей регіону в процесі організації туристичної діяльності, що сприяють його соціально-економічному розвитку.

Туристично-рекреаційний потенціал регіону доцільно розглядати як систему, яка охоплює підсистему туристичних ресурсів, підсистему інфраструктурних ресурсів та підсистему забезпечуючих умов, що сприяють розвитку туризму на певній території [103, с. 158; 203, с. 23].

Підсистема туристичних ресурсів туристично-рекреаційного потенціалу регіону представлена природно-рекреаційними та історико-культурними ресурсами.

Іншим важливим елементом туристично-рекреаційного потенціалу на наш погляд, є інфраструктурні ресурси, до яких слід віднести засоби розміщення, заклади ресторанного господарства, транспортну інфраструктуру, торгівлю, банківську систему та іншу обслуговуючу інфраструктуру.

До підсистеми забезпечуючих умов слід віднести політичні, економічні, екологічні, соціально-демографічні та інші умови (рис. 2.5.).

Слід зауважити, що на формування та розвиток туристичного потенціалу території впливають сукупність факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, тобто ситуація у світі, країні та регіоні.

До зовнішніх факторів, які впливають на туристичний потенціал регіону відносяться:

– мікрофактори: імідж території; соціально-економічний розвиток регіону; розвиток суміжних галузей; фінансове та кадрове забезпечення туристичної сфери; інформаційне забезпечення туристичної галузі;

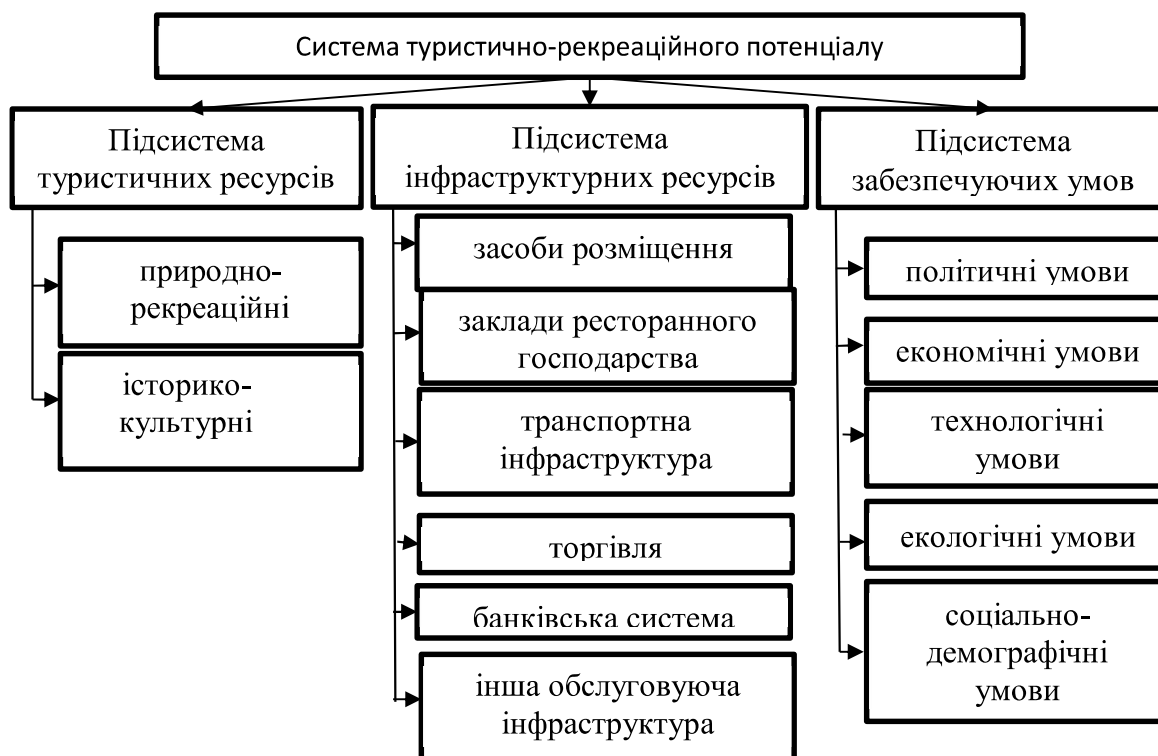

Рис. 2.5. Система туристично-рекреаційного потенціалу регіону

Джерело: систематизовано авторами.

- взаємодія органів влади та бізнесу;
- макрофактори: політична ситуація; геополітичні фактори; державна туристична політика; соціально-економічна ситуація в країні; фінансово-економічні фактори; культура; науково-технічний прогрес; інновації; законодавче забезпечення туристичної сфери; імідж країни.

Сучасним завданням забезпечення сталого розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону є оцінка його туристично-рекреаційного потенціалу. Діагностика складових туристично-рекреаційного потенціалу є важливою передумовою планування туристичної діяльності в регіональному масштабі, оптимізації просторової та господарської організації територіальних туристично-рекреаційних комплексів. Об'єктивна діагностика є основою для інновацій та залучення інвестицій у розвиток туризму.

Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону є складним, багатоступеневим процесом, який включає декілька послідовних етапів, (табл. 2.10):

Таблиця 2.10

Характеристика основних етапів оцінки туристично-рекреаційного потенціалу регіону

Етап	Характеристика
1	2
1. Формулювання мети оцінки	Перший етап пов'язаний із визначенням мети оцінки. Метою може виступати попереднє дослідження, планування, розробка програм, моделей розвитку туризму, вдосконалення системи туристичного бізнесу в регіоні, визначення інвестиційно привабливих регіонів у туристично-рекреаційній сфері, складання кадастру рекреаційних ресурсів, визначення ступеня придатності районів для туристичного використання тощо.
2. Виділення об'єкту оцінки	На другому етапі відбувається виділення чітких меж об'єктів оцінки. Об'єкти оцінки туристично-рекреаційної діяльності - це різні аспекти, які аналізуються для визначення ефективності, потенціалу та стану туристичної сфери в регіоні. Вони охоплюють як матеріальні ресурси, так і нематеріальні активи, що впливають на розвиток туризму. Основні об'єкти оцінки: туристичні ресурси (природні, культурно-історичні, соціально-економічні); туристична інфраструктура (готелі, ресторани, транспортні засоби, розважальні заклади, атракції тощо); туристичні продукти та послуги (тури, екскурсії, розваги, оздоровчі послуги тощо); ефективність туристичної діяльності (фінансові показники, зайнятість у туристичній сфері, соціальний вплив, екологічний вплив); імідж та репутація туристичних деістинацій (брендинг регіону, репутація серед туристів, рівень задоволеності туристів); правова та нормативна база (закони про туризм та рекреацію, ліцензування та сертифікація, рівень регуляторної підтримки); конкурентоспроможність туристичного ринку (аналіз конкурентів, цінова політика, маркетингові стратегії).
3. Виділення суб'єкту оцінки	Третій етап пов'язаний із виділенням суб'єкта оцінки, з позицій якого проводитиметься оцінка об'єкта. Суб'єкти оцінки туристично-рекреаційної діяльності - це різні сторони, які беруть участь у процесі оцінки та розвитку туристичного потенціалу регіону. Вони можуть включати державні органи, місцеву владу, бізнес, громадські організації та споживачів туристичних послуг.
4. Визначення показників	Протягом четвертого етапу відбувається визначення показників, необхідних для оцінки об'єкта (чинників та умов), які є суттєвими для його порівняльної характеристики, виходячи із сформульованої мети оцінки. Фактично перелік обраних показників у більшості випадків встановлюється на основі аналізу розв'язуваної проблеми.
5. Збір інформації	На п'ятому етапі проводиться збір інформації, яка є необхідною для оцінки.
6. Нормування показників	Шостий етап забезпечує приведення показників оцінки до єдиної системи вимірювання. Для цього, зазвичай, використовують оціночні шкали, нормування, ранжування тощо.

1	2
7. Узагальнення показників	На цьому етапі визначається спосіб «згорання» оціночних показників у часткові або інтегральні показники з подальшим отриманням по них результатів оцінки.
8. Перевірка результатів	Восьмий етап включає перевірку і, при необхідності, корегування результатів оцінки.
9. Інтерпретація результатів	На останньому, дев'ятому етапі, відбувається інтерпретація отриманих результатів оцінки туристично-рекреаційного потенціалу.

Джерело: розроблено авторами на основі [96;97;100;116;118].

1. Формулювання мети оцінки.

На цьому етапі визначається, для чого здійснюється оцінка. Це може бути планування розвитку туристичної інфраструктури, створення регіональних стратегій, залучення інвестицій або охорона природних і культурних ресурсів. Чітке формулювання мети допомагає спрямувати подальшу діяльність у потрібному напрямку.

2. Виділення об'єкту оцінки.

Визначається конкретний об'єкт, який буде оцінюватися. Це може бути територія регіону, окремий природний або культурний об'єкт, туристична зона чи вся туристично-рекреаційна система. Правильний вибір об'єкту дозволяє уникнути розпорошення зусиль і сфокусувати оцінку на ключових аспектах.

3. Виділення суб'єкту оцінки.

Суб'єкт оцінки — це організація, група фахівців або окрема особа, яка здійснює оцінювання. Важливо врахувати їхню компетенцію, досвід і наявність методичних підходів для якісного проведення оцінки.

4. Визначення показників

Розробляється система показників, яка дозволяє об'єктивно оцінити туристично-рекреаційний потенціал. Показники можуть включати природні ресурси (ландшафти, клімат, біорізноманіття), культурно-історичні ресурси (архітектура, музеї), інфраструктурні фактори (дороги, готелі) та соціально-економічні аспекти.

5. Збір інформації.

Проводиться збір даних для кожного показника. Це можуть бути статистичні дані, картографічні матеріали, результати польових досліджень, опитування місцевого населення чи туристів. Етап вимагає точності та повноти, оскільки якість даних впливає на результати оцінки.

6. Нормування показників.

Оскільки показники можуть мати різні одиниці виміру, їх необхідно нормувати для уніфікації. Це дозволяє порівнювати різні аспекти туристично-рекреаційного потенціалу між собою. Наприклад, нормування може здійснюватися шляхом переведення показників у відсоткові або безрозмірні значення.

7. Узагальнення показників.

На цьому етапі інтегруються всі показники, щоб отримати загальну оцінку туристично-рекреаційного потенціалу. Це може бути зроблено за допомогою різних методів, таких як зважування, рейтингові оцінки або математичне моделювання.

8. Перевірка результатів.

Проводиться перевірка точності та достовірності отриманих результатів. Можливе залучення додаткових експертів для оцінки обґрунтованості методів і висновків. На цьому етапі також виявляються можливі помилки або пропущені аспекти.

9. Інтерпретація результатів.

Завершальний етап, на якому результати оцінки пояснюються і використовуються для формування висновків, рекомендацій та стратегічних рішень. Інформація може бути представлена у вигляді звітів, карт, діаграм або аналітичних матеріалів, що полегшує її використання для практичних потреб.

Кожен з етапів є важливим і впливає на загальну якість оцінки. Послідовне і ретельне виконання всіх кроків дозволяє отримати об'єктивну і комплексну оцінку туристично-рекреаційного потенціалу, що є основою для його подальшого ефективного використання та розвитку.

Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу дозволить отримати об'єктивну, актуальну і динамічну базу даних про стан туристично-рекреаційних ресурсів, регіону, їх кількісні та якісні характеристики; виявити динаміку і тенденції змін.

Основою проведення діагностики туристично-рекреаційного потенціалу конкретного регіону виступає певна система показників, які характеризують його складові підсистеми. Вимірювання визначених показників має вирішувати завдання, які сприяють підвищенню ефективності використання туристично-рекреаційного потенціалу, плануванню подальшого розвитку сфери туризму й рекреації, прийняттю управлінських рішень щодо доцільності подальшого використання туристично-рекреаційних ресурсів регіону. При визначенні механізму діагностики діючих або потенційних туристичних об'єктів або ресурсів регіону потрібно, насамперед, з'ясувати, хто є замовником такого дослідження та вирішення яких завдань мається на меті.

Основний перелік завдань щодо оцінки туристично-рекреаційного потенціалу регіону представлено у таблиці 2.11.

Вирішення даних завдань можливо за допомогою системи показників, яка:

- відображає внутрішній взаємозв'язок показників, які характеризують процес формування туристичної привабливості регіону та туристичного іміджу країни;

- охоплює усі аспекти туристичної діяльності;

- послідовно зводить сукупність окремих показників в декілька узагальнюючих показників або інтегральний показник.

Розробка комплексної моделі діагностики туристично-рекреаційного потенціалу країни та її регіонів є важливим елементом управління розвитком туризму.

Комплексна оцінка системи туристично-рекреаційного потенціалу регіону дозволить визначити стан туристичних ресурсів території та

Завдання оцінки туристично-рекреаційного потенціалу регіону

Ініціатори	Завдання оцінки
Державні органи влади	<ul style="list-style-type: none"> – Продуктивне використання регіону – Забезпечення сталого розвитку туристичної галузі – Розробка перспективної стратегії розвитку туризму в Україні з метою підвищення туристичного іміджу країни
Регіональні органи влади, місцеве самоврядування	<ul style="list-style-type: none"> – Збільшення туристичного потоку – Активізація підприємницької та господарської діяльності – Збільшення податкових надходжень до місцевого бюджету – Розробка плану заходів для регіону
Інвестори	<ul style="list-style-type: none"> – Вибір об'єктів інвестування – Будівництво і реконструкція готелів та інших об'єктів туристичної інфраструктури – Діяльність туристичних агентів та операторів
Власники ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> – Визначення перспектив використання у туристичній галузі – Формування окремого туристичного продукту – Обсяг та якість послуг – Економічна ефективність діяльності
Туристичні оператори	<ul style="list-style-type: none"> – Розробка, просування, і реалізація нового туристичного продукту; – Складання маршрутів та перспективних програм обслуговування – Розвиток туристичної логістики – Розвиток інфраструктури
Громада	<ul style="list-style-type: none"> – Визначення соціально-економічної ефективності діяльності – Визначення інвестиційної привабливості регіону – Антропогенний вплив на природне середовище

Джерело: розроблено авторами на основі [103;111;147;148;201;202].

розвинутість її туристичної інфраструктури, проаналізувати вплив різних факторів на результативність туристичної діяльності, врахувати цінність туристичних ресурсів для споживачів та організаторів туристичної діяльності [169].

Для оцінки туристично-рекреаційного потенціалу регіону доцільно використовувати показники, що характеризують його складові компоненти. За методикою розрахунку обсягів туристичної діяльності встановлено такі показники статистики туризму в Україні: кількість іноземних (в'їзних) відвідувачів; кількість іноземних (в'їзних) туристів; кількість внутрішніх туристів; кількість суб'єктів галузі туризму; обсяг туристського споживання;

обсяг послуг, наданих підприємствами сфери туризму [48, с. 50].

Найважливішими показниками, за даними UNWTO, є: кількість прибуттів; тривалість перебування туриста в країні; витрати туристів, пов'язані з подорожжю; доходи від туризму.

Для грамотного та ефективного управління ресурсним потенціалом регіону необхідно здійснювати: кількісну оцінку ресурсів, оцінку структури потенціалу та можливостей його використання, систематичний облік стану туристичних ресурсів та визначення їх внеску в розвиток сфери туризму.

Зазначимо специфічні особливості сфери туризму, які впливають на формування методики комплексної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу регіону [47, с. 42]:

- багатофункціональність (туризм виконує одночасно економічні, соціальні, політичні та інші функції);
- особлива технологія виробництва туристичного продукту та його споживання;
- невлочимість туристичних послуг, які не можна накопичувати та зберігати;
- мультиплікативність (вплив туристичної галузі на розвиток суміжних галузей);
- наявність спеціальної інфраструктури (комплекс споруд, інженерних та комунікаційних мереж а також підприємств, що забезпечують безперешкодний доступ туристів до туристичних ресурсів);
- гуманітарне значення туризму тощо.

Основними напрямками оцінки туристично-рекреаційного потенціалу регіону є:

1. Оцінка туристичних ресурсів, що включає:

- оцінку природно-рекреаційних ресурсів для розвитку різних видів туризму (включає в себе виділення об'єктів оцінки – природних комплексів, їх

компонентів та властивостей; виділення суб'єктів, з позиції яких ведеться оцінка; формулювання критеріїв оцінки; розробка оціночних параметрів;

– оцінку історико-культурного туристичного потенціалу (виділення компонентів історико-культурного потенціалу: музеї різного статусу; об'єкти паломницького туризму; об'єкти історичної спадщини; природні об'єкти та об'єкти пов'язані з ландшафтом; вибір критеріїв оцінки: значимість об'єкта; пізнаваність об'єкта; ступінь стійкості; ступінь безпеки, коефіцієнт функціонального розмаїття тощо);

2. Оцінка інфраструктурних ресурсів (виділення ключових об'єктів інфраструктури: підприємства розміщення та харчування; транспорт; підприємства дозвілля та розваг; підприємства, що займаються продажем комплексного туристичного продукту; підприємства, що займаються продажем сувенірної продукції; вибір критеріїв оцінки: кількість місць, клас обслуговування; вартість послуг; транспортна доступність) [94, с. 63].

3. Оцінку забезпечуючих умов (політичних, економічних, соціальних та ін.).

Для створення універсальної моделі крім визначення показників та критеріїв оцінки туристично-рекреаційного потенціалу регіону необхідна ресурсна база об'єктів, що представляє інтерес з погляду розвитку різних видів туризму в цьому регіоні. Тому основою для оцінки туристично-рекреаційного потенціалу регіону є база даних про туристичні ресурси та туристичну інфраструктуру регіону.

Комплексну оцінку туристично-рекреаційного потенціалу регіону доцільно здійснювати на основі запропонованої моделі (рис. 2.6.).

Приазов'є є досить унікальним регіоном та має комфортні умови та необхідні ресурси для проведення туризму та рекреації. Цей регіон вирізняється унікальними природними комплексами, різноманіттям ландшафтів, сприятливим кліматом і екологічними особливостями.

Приазовський туристично-рекреаційний регіон займає територію Сиваської затоки та Азовського узбережжя у межах Донецької, Запорізької та частково Херсонської областей (рис. 2.7).

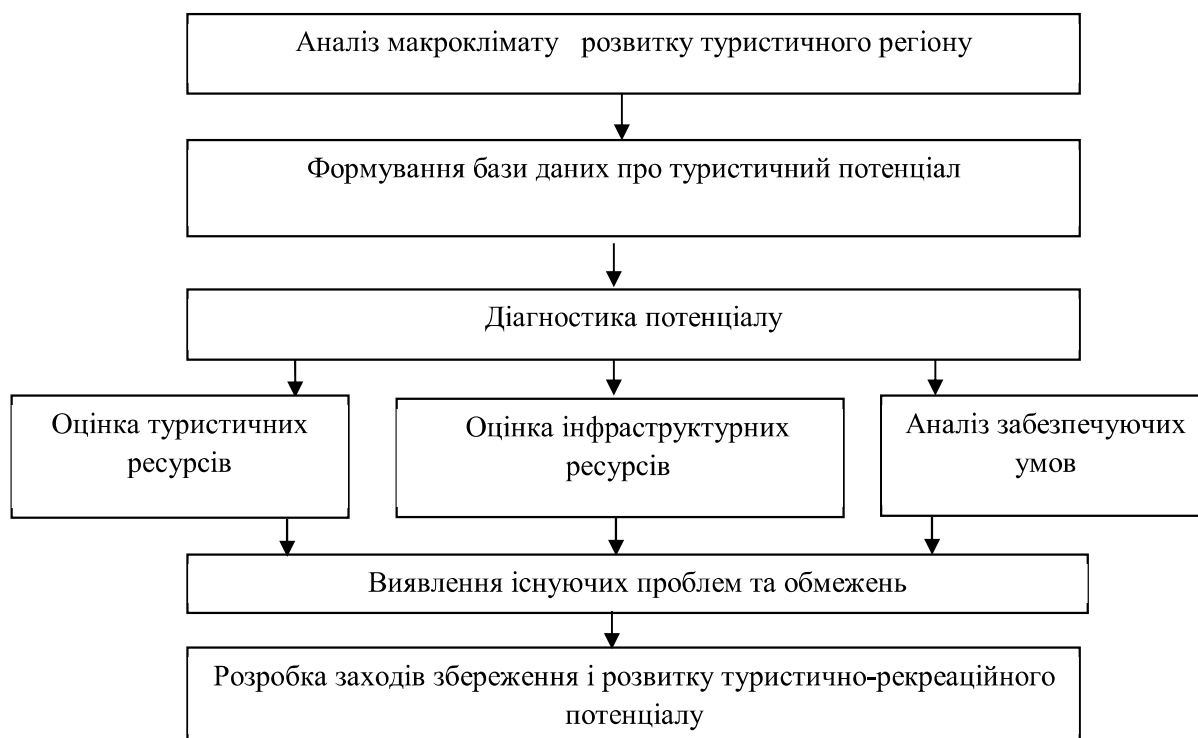

Рис. 2.6. Модель комплексної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу регіона

Джерело: розроблено авторами.

Основні курорти і зони відпочинку Приазов'я: Бердянськ, Кирилівка, Генічеськ, Ялта, Урзуф та ін. В області створено сприятливі умови для розвитку курортів, масових розваг для дітей та сімей з дітьми, організації подорожей та екскурсій, особливо екологічного та етнічного туризму.

Розглянемо туристичні ресурси регіону.

1. Природні туристичні ресурси. Безперечно, найбільш цінним природним рекреаційним ресурсом регіону є Чорне та Азовське моря. Невелика глибина, тепла вода і м'який клімат роблять їх ідеальним для сімейного відпочинку, зокрема для дітей. Теплий і сухий клімат із великою кількістю сонячних днів, повітря багате на йод і сіль – все це сприяє для розвитку рекреаційного туризму.

Рис. 2.7. Приазовський туристично-рекреаційний регіон

Джерело: [122].

Важливе рекреаційне значення мають піщані пляжі, у тому числі на піщаних косах: Арабатська Стрелка, Бердянська, Білосарайська, коса Федотова та ін.

Регіон має унікальні лимани та озера. Молочний лиман, Утлюцький лиман, Сиваш - ці водойми багаті на цілющі грязі та мінеральні води, що створює умови для оздоровчого туризму. Озеро Сиваш відоме своєю рожевою водою через високий вміст солей і водоростей. Це місце приваблює любителів фотографії, а також цінителів лікувальних процедур.

Наявність річок в регіоні (Берда, Молочна, Обитічна) створює туристичні можливості для риболовлі, сплавів і кемпінгу в мальовничих прибережних зонах.

Об'єкти природно-заповідного фонду Приазов'я наведено у додатку А додатку.1.

У цій зоні домінує різнотрав'яний степ, який у первозданному виді зберігся у заповіднику «Хомутовський степ», Азово-Сиваському національному природному парку, регіональному ландшафтному парку «Меотида».

На цих заповідних територіях можна побачити унікальну флору й фауну, зокрема рідкісних птахів, таких як рожевий пелікан, білий лелека, чапля. Деякі види птахів Приазов'я занесені до української та європейської (відповідно до Рамсарської конвенції) Червоних книг міжнародного значення.

Національний природний парк «Меотида» охоплює ділянку узбережжя в північній частині Азовського моря, а також внутрішні лимани та прибережні території. Адміністрація парку знаходиться в селищі Урзуф Донецької області.

До складу парку також входять ще кілька об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема заповідна територія загальнодержавного значення «Білосарайська коса». Це ідеальне місце для любителів природи та спостерігачів за дикою природою, а також для вчених, дослідників і туристів. Знаменита Білосарайська коса зберігає важливу популяцію мігруючих водоплавних птахів, а також є місцем гніздування рідкісних птахів.

Природний заповідник «Кам'яні Могили» зі степовими ландшафтами і кам'янистими виходами - це мальовнича місцина регіону, яка приваблює туристів для піших прогулянок і краєзнавчих екскурсій.

Родзинкою регіону є Асканія-Нова — унікальний біосферний заповідник, розташований у Херсонській області. Це одним із найбільших і найстаріших степових заповідників світу, який відомий своєю природною красою, багатством флори і фауни, а також історико-культурним значенням.

Асканія-Нова є об'єктом ЮНЕСКО в частині програми «Людина і біосфера». Унікальністю цього заповідника є те, що тут росте понад 500 видів рослин, серед яких рідкісні й ендемічні (ковила, тюльпани Шренка, іриси); вільно живуть тварини, які завезені з різних куточків світу — антилопи, зебри, бізони, сайгаки; мешкають журавлі, дрохви, лебеді, хижі птахи; зібрано понад 1000 видів дерев і чагарників, багато з яких були завезені з інших кліматичних

зон; створені штучні озера, що слугують місцем гніздування птахів і відпочинку для туристів.

Асканія-Нова — це не просто заповідник, а національне надбання України, яке об'єднує красу природи, історію і сучасні екологічні виклики. Він є символом збереження біологічного і ландшафтного різноманіття, унікальною моделлю збереження природного середовища і сприяє розвитку екологічної свідомості та сталого туризму.

Об'єктом природно-заповідного фонду також є заказники птахів «Великі і Малі Кучугури», що представляють постійний туристичний інтерес або можуть бути використані для туристичної діяльності.

Приморські степи регіону багаті на різнотрав'я, у тому числі ковилу та рідкісні степові рослини, тому є цікавими з точки зору організації екологічних турів, фотосафарі, занять з орнітології.

Цікавим для туристів є острів Бірючий - частина Азово-Сиваського парку, який відомий своєю дикою природою, чистими пляжами та можливістю спостереження за дикими тваринами, такими як олені, лані та кабани.

В регіоні є також природні термальні джерела. Генічеське джерело (Щасливцеве) - популярне серед туристів місце з природною гарячою водою, багатою мінералами, яка сприяє лікуванню захворювань опорно-рухового апарату.

2. Історико-культурні ресурси. Архітектурно-містобудівну спадщину регіону представляють об'єкти кінця XVIII – кінця XX століття. Приморські міста Приазов'я Маріуполь, Бердянськ і Генічеськ включені до списку історичних міст України.

Досліджуючи ресурси соціально-культурного туризму, слід зазначити, що на території сучасних Херсонської та Запорізької областей колись зустрічалися різні народи, носії різних культур і цінностей. Проте безперервний інтенсивний економічний розвиток регіону, що триває понад двісті років, позначився на його культурно-історичній спадщині. На території збереглися численні православні культові споруди XIX-XX століть, окремі величні споруди, адміністративні та

громадські будівлі, палаци та пам'ятники, присвячені історичним подіям ХХ століття.

Запоріжжя – найбільше місто туристичного Приазов'я. Його заснування пов'язане з будівництвом у 1770 році Дніпровської лінії, яка простягалася між Дніпром і Бельдою. На честь князя О. Голіцина одна з фортець отримала назву Олександрівка (з 1921 р. – Запорізька). Найважливішою і вирішальною подією в історії міста став початок будівництва ДніпроГЕС в 1927 році. Будівельний комплекс складається з електростанції, криволінійної залізобетонної дамби висотою 60 і 760 метрів і двох мостів.

Серед архітектури Запоріжжя особливо привертає увагу велична будівля обласного театру.

Ще одна визначна пам'ятка Запоріжжя - острів Хортиця, розташований посеред Дніпра. Це найбільший гранітний острів на річці, і його велич і краса завжди зачаровували відвідувачів. Колись острів був свідком козацької слави. У 1965 році на Хортиці створено Державний історико-культурний заповідник, територія якого охоплює майже всю прибережну зону острова, а у 1980-х роках створено Музей історії українського козацтва.

Цікавими історичними пам'ятками Запорізької області є унікальні пам'ятки національного значення: Кам'яна могила (с. Терпіня) та Скіфські Кургани (с. Кам'янське). У 1890 р. на території навколо Кам'яна могили відкрито стародавні наскельні зображення (петрогліфи), що відносяться до різних епох, від мезоліту до кінця бронзового віку. Це видатна пам'ятка первісного мистецтва України. Розписи на стелі в печерах і кам'яних плитах містять зображення тварин (волів, коней, оленів, антилоп і хижих тварин), людей і геометричних фігур, які не піддаються тлумаченню. Поряд з дольменом розташований невеликий археологічний музей.

Навколо Кам'янського в межах села розкидано близько 10 скіфських курганів (IV ст. до н. е.). Розкопки двох стародавніх гробниць виявили золоті прикраси. У 1906 р. на березі річки були знайдені янчократські скарби (золоті та срібні прикраси, кінський спорядження).

Серед музеїв Запорізької області – Бердянський художній музей та Бердянський краєзнавчий музей. Гуляйполе розповідає про найвідомішого жителя – Нестора Махна.

Місто-курорт цієї області – Бердянськ. У радянський період він мав статус важливого туристичного курорту. В даний час на Бердянському півострові і в місті працюють санаторії, десятки пансіонатів і бань.

Багато цікавих соціально-культурних надбань Приазов'я туристичного регіону розташовано на Херсонщині, особливо в її центрі – місті Херсоні. Тут також зберігаються відлиті вручну фрагменти фортечної стіни з 1878 року до наших днів, чудові Очаківські ворота, пороховий склад та великий арсенал. На території фортеці збереглася одна з найстаріших церков міста (побудована на місці дерев'яної Михайлівської церкви) - Катерининський собор і дзвіниця. Найстаріший зі збережених у місті обеліск - пам'ятник британському громадському діячеві та меценату Дж. Говарду, який брав активну участь у боротьбі з епідемією тифу, заразився і помер у 1790 р. У Херсоні. З XIX століття в місті збереглися деякі культові, громадські та житлові споруди. Серед багатьох молитовних церков виділяється собор Святого Духа. Миколаївська церква 19 ст., церква Св. Олександри (19 ст.) та церква Різдва Богородиці (поч. 20 ст.). З дореволюційного періоду збереглися будівля бібліотеки, кілька складських і житлових будинків.

Серед культових споруд Херсонщини чи не найцікавішою є дерев'яна Введенська церква (1726 р.) (первісна назва – Воскресенська) м. Берислав. Вона випередила Берислав на півстоліття: найрідкісніший випадок в історії української архітектури. Церкву перевезли із Запорізької фортеці на Переволочну через Дніпро (за словами місцевих жителів, церкву зруйнувала весняна повінь і спливла до міста рікою). У храмі зберігається старовинна євангельська книга 1695 року друку [122].

Біля села Червоний маяк, у вапняку дніпровських круч, і сьогодні добре збереглися фрагменти печер, викопаних у 18 столітті. Ченці в пустелі Софроніди. Пізніше, на початку 20 століття, на його місці був заснований Пропасний

чоловічий монастир. Це був один із найбагатших монастирів тих часів. Проте жодна зі створених чудових монастирських споруд не пережила епохи атеїзму. Збереглися лише в'їзна брама, невеликий фрагмент кам'яного муру з трьома вежами, невеликі службові приміщення та поступово відреставрована за часів незалежності України Покровська церква.

За часів незалежності України Херсонщина, особливо місто Каховка, стали домом для найпопулярнішого та найвідомішого в країні пісенного фестивалю під відкритим небом «Таврійські ігри», який проходив щовесни Ділянка розташована на набережній улоговини. Також Каховка відома своїми пам'ятниками та меморіалами: «Легендарна тачанка», «Дівчина в шинелі» та ін.

Туристичний центр області – місто Генічеськ, через яке пролягає шлях до найдовшого (майже 100 км) пляжу Азовського моря, розташованого на Арабатській Стрілці.

До початку повномасштабної війни важливим туристичним центром Донецької області та одним із найцікавіших міст Приазов'я був Маріуполь. Місто поєднувало можливості для пляжного відпочинку, культурно-історичного туризму та активного дозвілля.

Місто є одним із найбільш привабливих інвестиційних місць в Україні, з величезним промисловим і науковим потенціалом, розвиненою транспортною інфраструктурою, великою мережею фінансових установ і привабливим бізнес-середовищем.

Маріуполь вважається культурною столицею Приазов'я, де зливаються особливості, культурні традиції та освітні тенденції різних національностей. У Маріуполі функціонував креативний простір та культурно-туристичний центр – Vezha. В місті проходили музичні, театральні, літературні, етнічні та гастрономічні фестивалі - MRPL City Festival, Startup Гогольfest, Ніч музеїв, Мега-Йорти, Goby Fest, Generation House, Local Farmer Fest, Mariupol Classic. Знаходячись на перехресті стародавніх культур, це місто завжди охоплювало новітні культурні амбіції.

Місія Маріуполя, як зазначено в Стратегії міста 2030, – бути вітриною

відновленого українського Донбасу стати містом українського дива [93].

Це місто - символ незалежної та могутньої європейської держави. Маріуполь є металургійним центром України, найважливішим центром економіки регіону, основним платником державного бюджету, джерелом валютних надходжень до державного бюджету, найбільшим морським торговим портом на Азовському морі. Промисловий комплекс міста складається з понад 50 великих підприємств, що виробляють різноманітну промислову продукцію, в тому числі металургійні заводи групи Метінвест [105, с. 58].

Сьогодні Маріуполь – місто-привид, повністю зруйноване. Подібний статус мають усі прилеглі до міста села. Нас чекає багато викликів за умов деокупації і ми маємо бути готові гідно протистояти їм заради нашого спільного майбутнього. Так, розроблено план з відродження Маріуполя за умов деокупації – «Mariupol Reborn». План відродження міста включає низку етапів. Це План швидких дій, які потрібно буде реалізувати безпосередньо після деокупації, з метою вирішення гуманітарної кризи, стабілізації ситуації, відновлення критичної інфраструктури, а також реконструкцію міста відповідно до нового майстер-плану та нових поглядів на просторовий та економічний розвиток.

Його втілення відкриє нову сторінку в історії України. Він про перезавантаження міста за найкращими світовими практиками та новітніми технологіями. Документ Fast Recovery охоплює 154 проекти, загальною вартістю близько 800 мільйонів євро [192].

Історія розвитку туризму в Приазов'ї почалася 120 років тому, коли на узбережжі Азовського моря набули популярності санаторії на основі природних лікувальних ресурсів. У радянські часи Приазов'я було дуже популярним серед радянських людей, саме тому, що це був курорт клімату, бальнеології та грязей, і майже рівно 5 місяців на рік відпочиваючі проходили курс реабілітації не менше 17 днів. Протягом останніх 30 років цей район вважався переважно масовим туристичним пляжним курортом, популярним серед сімей з маленькими дітьми через мілководдя та м'який клімат. Туристичний сезон цього виду бізнесу становить 65-70 днів, а середня тривалість перебування – 5 днів.

Споруди курорту, хоча й добре збереглися, відкриті лише під час купального сезону і здебільшого вони використовуються не в лікувально-оздоровчих цілях, а як приміщення для розміщення.

Можливості нішевого туризму з величезним потенціалом - водні види спорту, конференц-послуги (виставкова індустрія), екотуризм і знайомство з багатоманітною та колоритною культурною спадщиною регіону.

В основному ця територія завжди вважалася зоною сімейного відпочинку. Цей вид відпочинку в основному реалізується приблизно в 12 населених пунктах Приазов'я. Серед них від західного узбережжя Маріуполя Донецької області до Генічеського району Херсонської області багато невеликих населених пунктів із недостатньо розвинутою інфраструктурою та без курортного статусу. Однак завдяки більш розвиненій туристичній інфраструктурі на узбережжі Чорного моря та розширенню брендингу та просування Одеського напрямку, регіон користувався і досі користується репутацією серед відпочиваючих як другорядний напрямок, з меншою популярністю, ніж українське Чорне море, проте більш доступний з точки зору цінової політики. Це підтверджують показники туристичного потоку. Наприклад, такі місцеві напрямки, як Затока, Чорноморськ, Коблево, Скадовськ, Лазурне і Залізний порт, відвідують більше туристів, ніж Бердянськ, Генічеськ, Кирилівку, Приморськ та Урзуф.

У 2014 році, з початком російської агресії, анексії та окупації територій, туристична криза вдарила по Приазов'ю, і більшість іноземних туристів (як російських, так і білоруських) припинили поїздки в Приазов'я на відпочинок. Крім того, у 2014-2015 роках український туристичний потік і туристи різко зменшилися через підвищення рівня небезпеки та страху перед наслідками збройного конфлікту.

До пандемії COVID-19 Україна займала досить низьку позицію – 78 місце у світі (зі 146 країн), хоча піднялася на 10 позицій у рейтингу туристичної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму.

Відсоток розвитку туризму у ВВП країни завжди був нижчим за середні ці показники по країнах ЄС в Україні.

Що стосується Азовського регіону, то рівень зацікавленості іноземних туристів у 2010-2014 роках порівняно із середнім показником по регіону був нижчим, ніж в інших туристичних напрямках України, таких як курорти Чорного моря та Карпат.

Усі ці фактори разом призвели до падіння турпотoku на курорти Приазов'я у 2014-2015 роках більш ніж на 80%. Тому Приазов'я, яке приймає переважно туристів з радянським менталітетом та відпочиваючих з профсоюзною/безкоштовною картою, але не потребуючих якісних послуг, з новими викликами і пошуку нових можливостей.

Криза 2014 року сприяла відкриттю нових туристичних ринків, створенню нових туристичних продуктів і перепозиціонування на нових україномовних споживачів. Так, в 2017 році кількість туристів, які відвідали Приазов'я, зросла на 118%. Таке зростання зумовлено загальним збільшенням частки внутрішнього туризму в Україні, в основному за рахунок зменшення туристів, які раніше виїжджали за кордон. Цим можна пояснити зростання популярності рожевого Гнічеського озера, гарячих джерел тощо.

На підсумки туристичного сезону 2020 року суттєво вплинула діяльність донорських проєктів, зокрема проєкту USAID «Економічна підтримка Східної України», який сприяв створенню привабливішого соціально-економічного клімату в регіоні.

У розвитку пізнавального напрямку туристичної культури можна виділити унікальний історичний потенціал регіону, який конкретно виражається у двох піднапрямах: давня мультикультурна спадщина та нематеріальна культурна спадщина.

Історично на формування Приазов'я вплинуло багато епох і культур, створивши таким чином унікальну культурну матеріальну та нематеріальну спадщину: сакральний центр «Кам'яна Могила» (20 тис. до н.е.), кам'яні скульптури половецької епохи («половецькі баби»), кургани та прикраси скіфського періоду, залишки фортець пізнього середньовіччя, традиції багатьох національних культур, побуту, ремесл.

Приазовський степ є місцем проживання багатьох кочових народів (скіфів, сарматів, готів). Історично ця територія (колись відома як «Таврія») постала як самостійний етнічний регіон України з унікальною культурною самобутністю: діалектом, одягом, кухнею, піснями та обрядовою спадщиною. Крім того, регіон став новою історичною батьківщиною багатьох іноземних культур: греки заснували поселення на узбережжі Азовського моря, а болгари досі живуть у степу Верхнього Запоріжжя.

Розглянемо види туризму у Приазов'ї (таб. 2.12).

Таблиця 2.12

Види туризму у Приазов'ї

№	Види туризму	Регіон Приазов'я
1.	Водні види спорту, активний та екстремальний туризм	Бердянськ, Кирилівка, Арабатська стрілка
2.	Екотуризм	Національний природний парк «Меотида», Ландшафтний парк, «Половецький степ», Приазовський національний природний парк, Азово-Сиваський національний природний парк
3.	Культурний туризм	Пам'ятка давньої культури «Кам'яна могила» (с. Мирне Запорізької області), Скіфські кургани, Миколаївський лабіринт, Лютеранська кірха у Бердянську, Мечеть «Сулеймана та Роксолани» у Маріуполі, болгарська, грецька, вірменська, кримсько-татарська, єврейська, німецька, караїмська традиційні культури
4.	Музейний туризм	Маріуполь, Бердянськ, Мелітополь, Генічеськ
5.	Лікувально-оздоровчий курорт	Бердянськ, Кирилівка, Генічеськ
6.	Подієво-фестивальний туризм	Генічеськ, Маріуполь, Приморськ, Мелітополь
7.	Сімейний туризм	Територія сімейного відпочинку (Кирилівка, Приморськ, Генічеськ)
8.	Сіті-туризм	Маріуполь, Бердянськ
9.	Індустріальний туризм	Маріуполь, Мелітополь, Бердянськ

Джерело: розроблено авторами на основі [67;108;122].

Туристичні магніти Приазов'я визначені у табл. 2.13. Відновлення туризму в Приазов'ї сьогодні стикається з численними викликами. Основні проблеми розвитку регіону:

Таблиця 2.13

Туристичні магніти Приазов'я (в тимчасовій окупації)

№	Туристичні магніти	Характеристика
1.	Заповідник Кам'яна Могила (український «Стоунхендж»)	Національний історико-археологічний заповідник “Кам'яна Могила”: розташований біля Мелітополя між селами Тамбовка й Новопилипівка
2.	Генічеський залізний міст	Спроектований австро-німецькими архітекторами
3.	Музеї Приазов'я	Містять унікальні артефакти – від скіфського золота до картин відомих художників (Айвазовського, Врубеля, Бурлюка, Куїнджі, Реріха, Серова, тощо).
4.	Автентична Приазовська кухня	Караїмський пиріжок ет-аяклак, традиції вирощування черешні у Мелітополі, грецькі традиції та поселення, німецька культурна спадщина
5.	Фестивалі	«Джаз Коктебель», «ГОГОЛЬFEST», фестиваль електронної музики та кайтингу Wave.Spot, фестиваль сучасного мистецтва Viruchiy Art, фестиваль черешні у Мелітополі «Черешнево» та потенційний широкомасштабний фестиваль Приазовської кухні.

Джерело: розроблено авторами на основі [67;101;102;108;122].

1. Тимчасова окупація туристичного регіону.

Через війну з Росією значна частина території Приазов'я перебуває в зоні підвищеного ризику, що відлякує як іноземних, так і внутрішніх туристів. Особливо постраждали популярні туристичні напрямки на сході та півдні країни. Також багато об'єктів інфраструктури зруйновано, що ускладнює доступ до деяких регіонів.

Усі туристичні магніти Приазов'я на даний момент в тимчасовій окупації, але вони обов'язково повернуться.

2. Недостатня інфраструктура.

Інфраструктура в регіоні зруйнована і недостатньо розвинена для забезпечення високоякісного обслуговування туристів. Це стосується як доріг, так і готелів, транспортних зв'язків, аеропортів тощо [101, с. 57].

3. Відсутність ефективної стратегії розвитку туризму.

Хоча існують певні державні програми для підтримки туризму, часто вони є фрагментарними та недостатньо фінансуються. Відсутність довгострокової стратегії розвитку, а також чітких механізмів підтримки малого та середнього бізнесу в сфері туризму гальмує прогрес [102, с. 74].

4. Низька якість сервісу.

Хоча ситуація поступово покращується, рівень обслуговування у багатьох туристичних місцях залишається нижчим за міжнародні стандарти. Це включає слабе знання іноземних мов, недостатній рівень професійної підготовки працівників готельно-ресторанного бізнесу та туроператорів [98, с. 151].

5. Економічні проблеми.

Через загальну економічну нестабільність в Україні, у багатьох людей немає фінансових можливостей для подорожей. Висока інфляція, зростання цін на послуги та товари впливають на туристичний попит.

6. Проблеми щодо туристичного іміджа країни.

Через війну, політичну нестабільність та корупцію імідж України як туристичної дестинації значно постраждав. Іноземні туристи часто бояться відвідувати Україну через упередження щодо безпеки та нестабільності.

7. Низький рівень маркетингу та промоції у сфері туризму.

Україна не завжди ефективно просуває свої туристичні можливості на міжнародному ринку. Зусилля з маркетингу часто недостатньо зкоординовані, що знижує обізнаність про країну серед потенційних відвідувачів.

8. Екологічні проблеми.

Приазов'є регіон з високим рівнем забруднення навколишнього середовища. Це знижує привабливість деяких туристичних напрямків, особливо тих, які позиціонуються за екологічним або оздоровчим контекстом.

9. Нерозвиненість внутрішнього туризму.

Попри значний потенціал, внутрішній туризм в Україні залишається слабо розвиненим. Це пов'язано як з низькою платоспроможністю населення, так і з недостатньою кількістю якісних пропозицій для відпочинку [199, с.417].

10. Корупція.

Корупція в сфері видачі дозволів, ліцензій та регуляторних документів для туристичних підприємств створює додаткові бар'єри для бізнесу та інвесторів.

Вважаємо, що вимірювання туристично-рекреаційного потенціалу регіону та визначення резервів щодо його удосконалення з точки зору комплексного підходу доцільно здійснювати за методикою, яка базується на графічній інтерпретації результатів дослідження в формі піраміди (рис.2.8).

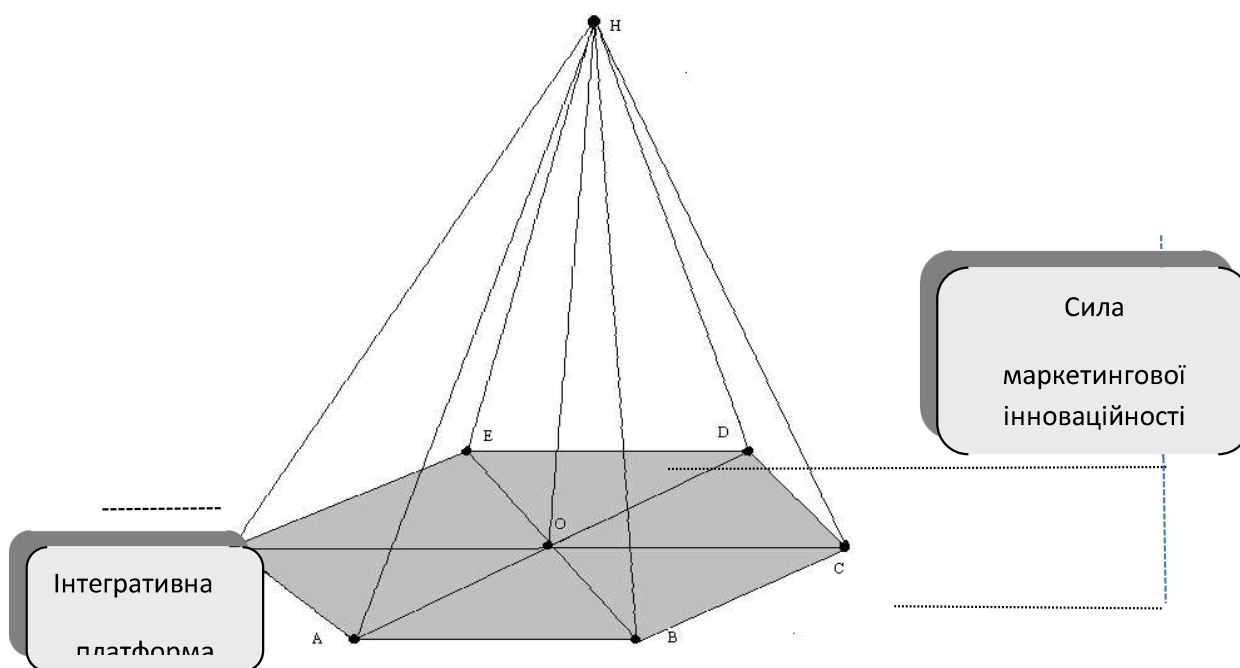

Рис. 2.8. Графічна інтерпретація моделі оцінки рівня використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону

Для оцінки площі інтегративної платформи слід використовувати формули:

$$S_{осн} = \frac{1}{2} \sin 60^{\circ} (OA \cdot OB + OB \cdot OC + OC \cdot OD + OD \cdot OE + OE \cdot OF + OF \cdot OA), \quad (2.1)$$

де: ОА – ступінь розвинутості туристичних ресурсів регіону, бали; ОВ – рівень використання туристичних ресурсів регіону, бали; ОС – ступінь розвинутості туристичної інфраструктури регіону, бали; ОД – рівень використання туристичної інфраструктури регіону, бали; ОЕ – сила тиску забезпечуючих умов, бали; ОF – ступінь адаптивності туристичної політики регіону, бали.

$$S_{очн} = \frac{\sqrt{3}}{4} [(OA + OC) \cdot OB + (OC + OE) \cdot OD + (OE + OA) \cdot OF] \quad (2.2)$$

Як показали дослідження, інтегративні змінні, окрім значень, відрізняються ще рівнем впливу, тому необхідно ввести вагові коефіцієнти

$$p_i > 0, \quad i = \overline{1,6}: \quad \sum_{i=1}^6 p_i = 1$$

Формула для площі інтегративної платформи набуває вигляду:

$$S_{очн} = \frac{\sqrt{3}}{4} (OA \cdot OB \cdot p_1 \cdot p_2 + OB \cdot OC \cdot p_2 \cdot p_3 + OC \cdot OD \cdot p_3 \cdot p_4 + OD \cdot OE \cdot p_4 \cdot p_5 + OE \cdot OF \cdot p_5 \cdot p_6 + OF \cdot OA \cdot p_6 \cdot p_1), \quad (2.3)$$

де: p_1 - коефіцієнт значущості ступеня розвинутості туристичних ресурсів регіону за оцінками експертів дорівнює 0,2; p_2 - коефіцієнт значущості рівень використання туристичних ресурсів регіону дорівнює 0,15; p_3 - ступінь розвинутості туристичної інфраструктури регіону дорівнює 0,25; p_4 - рівень використання туристичної інфраструктури регіону – 0,1; p_5 - коефіцієнт значущості сили тиску забезпечуючих умов – 0,15; p_6 - коефіцієнт значущості ступінь адаптивності туристичної політики регіону – 0,15.

$$S_{очн} = \frac{\sqrt{3}}{4} [(OA \cdot p_1 + OC \cdot p_3) \cdot OB \cdot p_2 + (OC \cdot p_3 + OE \cdot p_5) \cdot OD \cdot p_4 + (OE \cdot p_5 + OA \cdot p_1) \cdot OF \cdot p_6] \quad (2.4)$$

Сила маркетингової інноваційності регіону (висота піраміди) розраховується за формулою:

$$OH = OH_1 + H_1H, \quad (2.5)$$

де: OH - сила маркетингової інноваційності, бали; OH_1 – рівень маркетингової активності, бали; H_1H - рівень маркетингової мобільності, бали.

Обчислення об'єму отриманої піраміди, що визначає кінцеву оцінку реального використання туристично-рекреаційного потенціалу конкурентоспроможності регіону на основі узагальнення результатів оцінки інтегративних змінних потенціалу і сили маркетингової інноваційності регіону. Для цього слід використовувати формулу:

$$V_{mp} = \frac{1}{3} S_{осн} \cdot OH = \frac{1}{3} S_{осн} \cdot (OH_1 + H_1H), \quad (2.6)$$

де: V_{mp} –рівень використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону, бали;

$S_{осн}$ – площа інтегративної платформи, бали; OH - сила маркетингової інноваційної активності регіону, бали.

Для того, щоб зробити порівняльний аналіз фактичного рівня використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону з максимальним з урахуванням прийнятої 5-ти бальної шкали було розраховано максимальну інтегративну платформу за формулою та максимальний об'єм піраміди:

$$S_{MAX} = \frac{\sqrt{3}}{4} \cdot 5^2 \cdot [(p_1 + p_3) \cdot p_2 + (p_3 + p_5) \cdot p_4 + (p_1 + p_5) \cdot p_6] \approx 1,84 \text{ кв.од}; \quad (2.7)$$

$$V_{MAX} = \frac{1}{3} * 1,84 * 10 \approx 6,13 \text{ куб.од.} \quad (2.8)$$

Конкретні висновки щодо рівня використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону можна зробити, якщо розбити область $(0, V_{MAX}]$ на чотири проміжки і задати межі чотирьох зон:

1. $V \in (0; \frac{V_{MAX}}{9}]$, тобто $V \in (0; 0,68]$ – критичний рівень використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону.
2. $V \in (\frac{V_{MAX}}{9} ; \frac{4V_{MAX}}{9}]$, тобто $V \in (0,68; 2,72]$ – низький рівень використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

3. $V \in \left(\frac{4V_{MAX}}{9} ; \frac{13V_{MAX}}{18} \right]$, тобто $V \in (2,72; 4,43]$ – достатній рівень використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

4. $V \in \left(\frac{13V_{MAX}}{18} ; V_{MAX} \right]$, тобто $V \in (4,43; 6,13]$ – високий рівень використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

В результаті оцінки рівня викоистання туристично-рекреаціоного потенціалу Приазовського регіону у розрізі областей (Донецької, Херсонської та Запорізької) було визначено ключові природні ресурси та елементи туристичної інфраструктури (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Основні компоненти туристично-рекреаціоного потенціалу Приазовського регіону в розрізі областей

Область	Ключові природні ресурси	Ключові культурно-історичні ресурси	Інфраструктурний потенціал
Донецька	- Азовське море, піщані пляжі. - Молочний лиман, Сиваш. - НПП «Меотида».	- Кургани та археологічні пам'ятки. - Етнічна спадщина греків Приазов'я.	- Транспортна мережа (Маріуполь). - Курортні зони, бази відпочинку.
Херсонська	- Арабатська стрілка, Генічеськ. - Рожеві озера (Лемурійське). - Сиваш.	- Козацькі поселення. - Українська та кримськотатарська культурна спадщина.	- Курортна інфраструктура. - Потенціал агротуризму (виноробство, ферми).
Запорізька	- Бердянськ, Азовське море. - Приазовський національний парк.	- Запорізька Січ, острів Хортиця. - Місцева кухня та ремесла.	- Міжнародний аеропорт (Запоріжжя). - Розвинута курортна зона, санаторії.

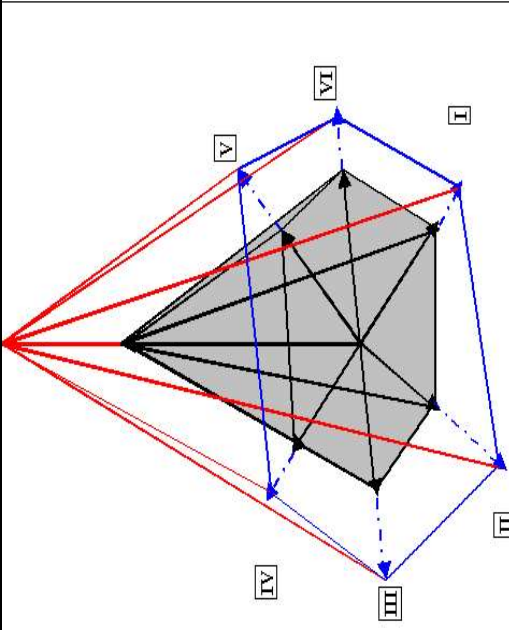
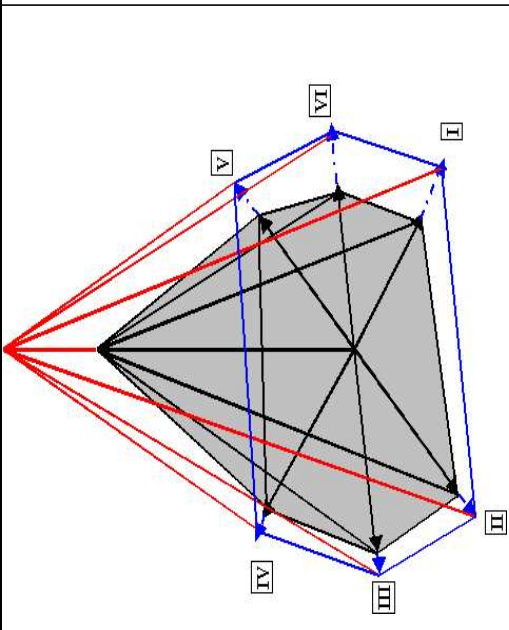
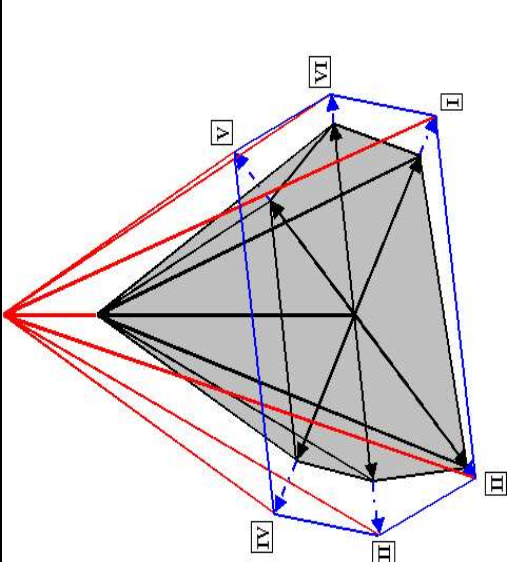
Джерело: розроблено авторами.

В таблиці 2.15 представлено результати узагальненої оцінки туристично-рекреаційного потенціалу Приазов'я у розрізі областей за запропонованим методичним підходом.

Найбільш розвинений рекреаційний потенціал у Запорізькій області (2,914 бали), особливо в Бердянську, де добре поєднуються природні, культурні та

Таблиця 2.15

Графічна інтерпретація і результати оцінки туристично-рекреаційного потенціалу (ТРП) Приазов'я у розрізі областей

Донецька область		Херсонська область		Запорізька область	
					
Результати оцінки:	Аналіз результатів	Результати оцінки:	Аналіз результатів	Результати оцінки:	Аналіз результатів
Площа інтегративної платформи	Слабка інтегративна платформа	Площа інтегративної платформи	1,135	Площа інтегративної платформи	1,192
Значення факторів-активаторів	6,667	Значення факторів-активаторів	7,333	Значення факторів-активаторів	7,333
Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу	2,039	Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу	2,775	Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу	2,914
Найвищий результат серед дестинацій	м. Маріуполь	Найвищий результат серед дестинацій	м. Генічеськ	Найвищий результат серед дестинацій	м. Бердянськ
Найнижчий результат серед дестинацій	Волноваський район	Найнижчий результат серед дестинацій	Чаплинський район	Найнижчий результат серед дестинацій	м. Токмак

інфраструктурні переваги. В цілому, Запорізька область лідирує за рівнем розвитку інфраструктури і поєднанням культурно-історичних і природних ресурсів. Крім того, Запорізька область демонструє найвищий рівень туристичної інноваційності завдяки інтерактивним музеям, використанню цифрових інструментів і кампаніям у соцмережах, що відбиває такий показник, як сила маркетингової інноваційності (7,333 бали).

Херсонська область має сильний природний потенціал, особливо завдяки своєму біорізноманіттю та цілющим ресурсам (Арабатська стрілка, рожеві озера). Область має значний потенціал у сфері wellness- і екотуризму.

Оцінка потенціала склала 2,775 бали. Проте її розвиток гальмується через інфраструктурні виклики, тому потребує модернізації інфраструктури та вирішення проблем доступності.

Донецька область має значні природні та культурні ресурси, але розвиток регіону обмежений через екологічні та безпекові проблеми. Оцінка потенціала – 2,039 бали.

Слід зазначити, що ці регіони мають значний потенціал для розвитку сталого туризму за умов вирішення безпекових та інфраструктурних викликів.

Таким чином, оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону за запропонованою методикою дозволяє на основі бальної оцінки показників, що визначають інтегративні змінні потенціалу, розрахувати площу інтегративної платформи; оцінити силу маркетингової інноваційності регіону на основі аналізу факторів-активаторів; зображувати графічно піраміду, об'єм якої відповідає реальному стану використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону, порівнюючи її з ідеальним положенням; визначати зону, до якої попадають результуючі фактори в залежності від заданих меж.

У рамках проекту, підтриманого Українським культурним фондом, експерти Готельної Асоціації на початку 2022 року визначили індекс розвитку культурного туризму курортів Приазов'я. Проект базувався на дослідженні п'яти основних курортах Приазов'я, які щоліта відвідували мільйони туристів, але не всі реалізували культурний потенціал регіону: Бердянськ, Генічеськ,

Кирилівка, Маріуполь, Мелітополь. Серед усіх областей Маріуполь отримав 3,9 бала, Бердянськ і Мелітополь 2,6 бала, Генічеськ і Арабатська Стрілка – 2,4 бала, Кирилівка – 1,6 бала. Загалом рівень розвитку культури та туризму Приазов'я до початку 2022 року набрав 2,64 бали (з 5 балів) [67].

Для узагальненої оцінки рівня використання туристично-рекреаційного потенціалу Приазовського регіону в роботі було здійснено експертну оцінку його показників за 5-ти балльною шкалою (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Бальна оцінка туристично-рекреаційного потенціалу Приазов'я

Підсистема	Складові	Показник оцінки	Оцінка в балах				
			1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	6	7	8
Підсистема туристичних ресурсів	Природно-рекреаційні ресурси:	1.Комфортність природно-кліматичних умов				●	
		2.Аттрактивність		●			
		3.Природні території, що особливо охороняються, регіонального або місцевого значення		●			
		4.Емність природних ресурсів		●			
	Історико-культурні ресурси:	5.Історична та культурна цінність			●		
		6.Насиченість об'єктами		●			
		7.Безпека	●				
Підсистема інфраструктурних ресурсів	Засоби розміщення	8.Категорійність		●			
		9.Орієнтованість за сегментами споживачів		●			
		10.Місткість номерного фонду		●			
		11.Завантаженість засобів розміщення туристів	●				
	Заклади ресторанного господарства	12.Тип підприємства		●			
		13.Клас підприємства		●			
		14.Кількість посадочних місць		●			
	Транспортна інфраструктура	15.Види транспорту		●			
		16.Інтенсивність руху		●			
		17.Цінова політика		●			
	Торгівля	18.Види товарів		●			
		19.Якість обслуговування		●			
		20.Гнучкість цінової політики		●			

Продовження таблиця 2.16

1	2	3	4	5	6	7	8
	Банківська система	21.Види послуг		●			
		22.Кредитна спроможність банків		●			
	Інша обслуговуюча інфраструктура	23.Юридичні			●		
		24.Рекламно-інформаційні			●		
		25.Екскурсійні			●		
Підсистема забезпечуючих умов	політичні умови	26.Глобалізаційні процеси		●			
		27.Конфлікти військового характеру	●				
		28.Політична стабільність	●				
	економічні умови	29.Економічний (господарський) потенціал території			●		
		30.Рівень доходів населення		●			
		31.Зайнятість трудового населення	●				
		32.Зовнішньоекономічна діяльність	●				
	технологічні умови	33.Рівень наукових розробок			●		
		34.Впровадження сучасних технологій обслуговування			●		
		35.Комп'ютеризація туристичної індустрії регіону			●		
		36.Підготовка об'єктів до обслуговування осіб з обмеженими можливостями			●		
	екологічні умови	37.Запаси природних ресурсів					●
		38.Якість водних ресурсів	●				
		39.Стан атмосферного повітря	●				
	соціально-демографічні умови	40.Зростання кількості об'єктів підприємництва	●				
		41.Кількість економічно активного населення	●				
		42.Доходи на душу населення	●				

Джерело: розроблено авторами.

на основі запропонованої системи критеріїв оцінки у розрізі підсистем потенціалу (туристичні, інфраструктурні та забезпечуючі умови) (додаток А.2) .

Рівень використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону був розрахований за формулою:

$$R_{trp} = \frac{\sum_{i=1}^n p_i}{n \times 5} \times 100\% , \quad \text{де} \quad (2.9)$$

R_{trp} - рівень використання туристично-рекреаційного потенціалу, %;

p_i – оцінки рівня використання i -го показника, бали;

n – кількість показників оцінки.

Оцінка рівня туристично-рекреаційного потенціалу Приазов'я:

$$R_{trp} = \frac{79}{42 \times 5} \times 100\% = 37,6\% \quad (2.10)$$

Таким чином, рівень використання туристично-рекреаційного потенціалу Приазов'я: дорівнює 37,6 %, що свідчить про його недостатній рівень.

Основними перешкодами розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Приазов'я є низька політична стабільність та військова агресія, низький рівень безпеки та екологічні виклики. Сильні сторони туристично-рекреаційного потенціалу Приазов'я: комфортність природно-кліматичних умов, запаси природних ресурсів, економічний потенціал.

У якості рекомендацій для розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Приазов'я можна визначити:

- Якнайшвидше покращити інституційну спроможність туристичного сектору Приазов'я за умов деокупації туристичного регіону: створення достатньо потужних громадських організацій та відкриття мережі центрів туристичної інформації та посилення підтримки туризму.

- Включити культурні реліквії до переліку пам'яток матеріальної спадщини.

- Реставрувати пам'ятки за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, меценатів, міжнародних донорських організацій, діаспори.

- Створити цікаві культурні туристичні маршрути.

- Розвивати унікальну гастрономію Приазов'я: створювати «кулінарну книгу», фестиваль і підтримувати оригінальні гастрономічні місця.
- Створити «Академію екскурсоводів» для підготовки щонайменше 50 екскурсоводів в Приазов'ї.
- Розкрити мережу туристично-інформаційних центрів.

2.4. Моніторинг процесів стратегічного управління в діяльності туристичних підприємств Приазов'я

За умов, коли туризм стає провідною галуззю стратегічного значення як на національному рівні, так і на рівні кожного регіону, актуальною проблемою теоретичного і прикладного характеру є продуктивність використання регіональних конкурентних переваг (природних, матеріально-технічних, інфраструктурних, інституційних, трудових ресурсів тощо) на основі чітко розробленої стратегії.

Стратегічне управління діяльністю суб'єктів туристичного регіону – це діяльність, яка передбачає розробку та реалізацію стратегії розвитку як самого регіону так і його складових, формування та запровадження відповідних цільових програм, стратегічних рішень та заходів, спрямованих на підвищення його туристичної привабливості та раціональне використання туристичного потенціалу [174].

Оскільки ситуація в галузі туризму може швидко змінюватися через економічні, політичні, екологічні та соціальні фактори, то невід'ємною частиною стратегічного управління є моніторинг процесів, який дозволяє забезпечити адаптацію до змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі, підвищуючи стійкість підприємств та регіонів до впливу дестабілізуючих чинників. Регулярний моніторинг виступає інструментом для підвищення конкурентоспроможності та ефективності туристичних підприємств, сприяючи сталому розвитку туризму на місцевому та регіональному рівнях (рис.2.9).